

UNIVERZA V LJUBLJANI

FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Kaja Draksler

Vloga Demosa pri osamosvojitvi Slovenije

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LJUBLJANI

FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Kaja Draksler

Mentor: red. prof. dr. Janko Prunk

Vloga Demosa pri osamosvojitvi Slovenije

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

Tebi in Vam.

Vloga Demosa pri osamosvojitvi Slovenije

Vloga Demosa je danes, pri kritičnem vrednotenju osamosvojitve, mnogokrat podcenjena. Demos je bil ključen akter demokratičnega prehajanja, vzpostavitve parlamentarne demokracije in osamosvojitve Republike Slovenije. Brez prispevka strank Demosa, navedeni procesi ne bi bili zaključeni v primerljivem času. Ključno vlogo pri nadgraditvi miselnega preboja v družbenega, so odigrali akademiki in kulturniki zbrani okrog Nove revije, aretacija četverice, znana pod imenom Afera JBTZ, pa je pustila ostro sled v narodu, ki ni dopuščala povratka. Formalizacija opozicije, z ustanavljanjem strank, je bila logična posledica stanja duha naroda. Ideje o večstrankarskem političnem sistemu, parlamentarni demokraciji in samostojni Republiki Sloveniji so bile skupne mnogim novonastalim strankam, ki so s povezavo v demokratično opozicijo Demos, idejam dale temelj za njihovo uresničitev. Ruptforma, ki smo ji bili priča dvajset let nazaj, je slovenskemu narodu prinesla lastno državo in dolgo zeleno osvoboditev izpod tuje nadoblasti. Stranke Demosa so prevzele pobudo, demokratična opozicija je bila nosilka sprememb, ki bodo v slovenski zgodovini vedno zapisane z zlatimi črkami.

Ključne besede: Demos, demokratičen prehod, demokratični sistem, osamosvojitvev, ruptforma.

The role of Demos in gaining Slovenian independence

The role of Demos is nowadays usually underestimated in critical valuing of the process of gaining Slovenian independence. Demos was playing the key role in the process of democratic transition, establishment of parliamentary democracy and gaining independence of the Republic of Slovenia. Without the contribution of Demos parties, these processes won't be accomplished in comparable time. The key role in upgrading mental breakthrough in the social one, was taken by intellectuals and cultural figures gathered around Nova revija. The arrest of the quadruplet, known under the name Afera JBTZ, left a sharp trace in the nation; no option of comeback was left. The formalisation of opposition by founding new parties was a logical consequence of the state of mind in the nation. The ideas of the plural political system, parliamentary democracy and independent Republic of Slovenia were common to most newly formed parties which, by bounding in the democratic opposition Demos, gave the fundamentals for their realisation. The ruptform we witnessed twenty years ago brought independence to the Slovenian nation and liberation from foreign supremacy. The parties of Demos took the initiative, the democratic opposition was the carrier of changes which will always be written with golden words in Slovenian history.

Key words: Demos, democratic transition, democratic system, independence, ruptform.

1	Uvod.....	6
2	Metodološki okvir.....	7
2.1	Cilji in namen	7
2.2	Hipoteze.....	7
2.3	Metode raziskovanja	8
2.4	Struktura diplomskega dela	8
3	Teoretične premise demokratičnih prehodov	9
4	Slovenska narodna zavest skozi zgodovino	12
5	Slovenci v Jugoslaviji	14
6	Vse bliže samostojnosti	17
6.1	Ustanavljanje strank.....	19
6.2	Majniška deklaracija	22
6.3	Povezava strank v demokratično opozicijo.....	24
7	Prve večstrankarske volitve.....	26
8	Demosova vlada	28
8.1	Plebiscit o samostojnosti	29
9	Desetdnevna vojna za Slovenijo	31
10	Trenja znotraj Demosa in njegov razpad.....	33
11	Povzetek in sklepi	36
12	Literatura.....	39

1 Uvod

V pričujočem diplomskem delu se bomo posvetili politološki analizi enega dejanja slovenske zgodovine, natančneje segmentu, ki je ključnega pomena za dosego samostojnosti Republike Slovenije. Danes mnogokrat pozabljeni dogodki in ljudje so v času enostrankarstva izstopili iz sence in naredili odločne korake po novi poti. Poti, ki je prinašala strankarski pluralizem, možnost izbire, odstranitev represije kot orodja države s končnim ciljem samostojnosti naroda znotraj lastne, polno suverene in samostojne države.

V politično in gospodarsko nestabilnem času po smrti Josipa Broza Tita so opozicijske sile začutile priložnost in nadgradile miselni preboj v političnega. Čas velikih družbenih sprememb, v smislu vrednotnega sistema, se je prezrcalil v jasne zahteve po večji avtonomiji posameznika znotraj redefiniranega družbenega in političnega sistema, na kar so imeli zagotovo vpliv tudi dogodki izven nekdanje Socialistične federativne republike Jugoslavije (v nadaljevanju SFRJ). S padcem berlinskega zidu leta 1989, strmoglavljenjem zloglasnega diktatorja Ceausescuja v Romuniji in okroglo mizo vlade in opozicijskega sindikata Solidarnost na Poljskem istega leta je zavel nov val optimizma tudi v slovenskem narodu in tako dal dodaten zagon za spremembe.

Na represiji sloneča strahovlada in fizično uničenje politične opozicije, predvsem v letih 1945 in 1946, sta dajala vladajoči eliti veliko moč in možnost dolgega obstanka na oblasti. V prihodnost so, razmeram znotraj konfederacije navkljub, zrl optimistično, saj so tudi leta 1989 verjeli, da so bili vsi temelji za vznik in obstoj močne opozicije skozi desetletja uničeni.

Povezava novoustanovljenih strank v Demokratično opozicijo – Demos je bila posledica skupne vizije o samostojnosti naroda in uvedbi demokracije, zastavljeni cilji so jim prinesli široko podporo med ljudstvom. Demos predstavlja alternativo obstoječemu režimu, podpirajo ga, ker izraža željo naroda po spremembah in predstavlja alternativo obstoječi oblasti, ki nosi za sabo težko senco greha.

Predmet naše analize bodo torej družbene spremembe kot gonilo političnih strank in njihova pojavnost v obliki novih strank in koalicije Demos. Skozi diplomsko delo bomo skušali

ovrednotiti vlogo Demosa v procesu osamosvojitve in procesu demokratizacije Republike Slovenije, s kritične distance reinterpreterirati njegov pomen in ovire, ki so onemogočile njegov nadaljnji razvoj in nadaljevanje po zastavljeni poti.

2 Metodološki okvir

2.1 Cilji in namen

V diplomski nalogi želimo osvetliti zavzemanje Slovencev za lastno državo predvsem v drugi polovici 20. stoletja vse do trdnejših korakov v tej smeri. Z nastajanjem novih strank v dotlej enostrankarskem sistemu, ki ni ponujal možnosti izbire, in njihovo povezavo v demokratično opozicijo Demos, smo Slovenci dobili formalno gonilno silo v boju za svojo državo, katera je delovala na temeljih demokracije in enakosti. Zanimalo nas bo, kakšno je bilo stališče različnih strani do procesa pridobivanja večje avtonomnosti Slovenije in kasnejšega osamosvajanja.

Koalicija Demos je dosegla glavne zastavljene cilje, vendar je po dveh letih delovanja razpadla. Ugotoviti želimo, ali je bilo njeno poslanstvo izpolnjeno in kakšen pečat je pustila v slovenski zgodovini. V diplomskem delu želimo poudariti vodilno vlogo Demosa pri udejstvovanju slovenske pomladi in ob njegovi lanskoletni dvajseti obletnici s kritične distance oceniti delovanje združene opozicije in njihove dosežke.

2.2 Hipoteze

Demos si je v takratnem času zastavil za mnoge optimistične cilje. Zaživeti v lastni državi, medtem ko smo se v zadnjih nekaj desetletjih navezovali na skupno politiko vseh balkanskih držav in se v več pogledih pojmovali kot celota ter uvesti demokratični politični sistem, čisto nasprotje obstoječega torej, kjer je bil posameznik del množice, znotraj katere je imel njegov glas le formalno vlogo in ni bilo prostora za drugače misleče. V več pogledih lagodni, a za slovensko

narodno identiteto škodljivi navezavi smo se vedno zavedali, da nas povezuje nekaj več in vse bolj težili k preobrazbi naroda v nacijo.

Skozi diplomsko nalogo bomo skušali poiskati odgovore na naslednji zastavljeni hipotezi.

Prva hipoteza: nove demokratične stranke na Slovenskem so imele glede osamosvojitve drznejše ideje kot stranke naslednice nekdanje nomenklature.

Druga hipoteza: demokratična opozicija Demos je izpolnila le del zadanih ciljev. Izpeljala je proces osamosvojitve Republike Slovenije, ne pa tudi procesa demokratizacije v celoti.

2. 3 Metode raziskovanja

Metoda preučevanja, ki se je bomo pretežno posluževali, bo kvalitativna analiza primarnih in sekundarnih virov. Pri tem bomo uporabili deskriptivno metodo raziskovanja. Temeljno gradivo bodo tako pričevanja in zapisi aktivnih udeležencev takratnega dogajanja, da bo analiza kvalitetnejša pa se bomo posluževali tudi sekundarnih virov, tj. že obstoječih analiz in povzetkov dogajanja v času ustanavljanja novih strank in njihove povezave v Demos. Diplomsko delo bodo dopolnjevali časopisni in znanstveni članki, ki razkrivajo raznotere podatke, ki so mnogokrat postavljeni na stranski tir v navezavi z interpretacijami avtorjev. Pri morebitnih nejasnostih nam bodo v pomoč intervjuji z akterji dogodkov in poznavalci tematike.

2. 4 Struktura diplomskega dela

Uvodne besede diplomskega dela so namenjene kratkemu razmisleku zgodovine Slovencev ter konsekvencam politične in gospodarske krize v Jugoslaviji.

Metodološkemu delu in zastavljenima hipotezama, sledi teoretični del diplomskega dela, ki bo služil kot podlaga za razumevanje dogodkov in umestitev ter ovrednotenje preučevanega procesa.

Osrednji del diplomskega dela se, začeni z nekaj zgodovinskimi poudarki območja današnje Slovenije, osredotoči na zametke ideje države Slovenije kot državno politične tvorbe slovenskega naroda. Začetnemu navdušenju po sorazmerno avtonomno urejeni tvorbi Slovencev, Hrvatov in Srbov sledi težko obdobje za malo številčen slovenski narod, ki se kasneje v poskusu ohraniti celovitost ozemlja, ki mu je še ostalo, pred agresorjem v času druge svetovne vojne razdeli na dva dela. Medtem ko je vprašanje Slovencev znotraj Jugoslavije za pristaše Edvarda Kardelja rešeno, nasprotniki takšne ureditve iščejo alternativne rešitve. Sledi poglavje, kjer je govora o prvih korakih Slovencev na poti do samostojne države ter dejanjih in dogodkih, ki so postopanje po tej poti dodatno pospešili. Prelomni poglavji govorita o Majniški deklaraciji, ki strne zahteve po samostojni državi slovenskega naroda, ustanavljanju novih strank in povezavi strank v Demos ter prvih demokratičnih volitvah po drugi svetovni vojni, prvih korakih Demosa in ovirah na poti do uresničitve zastavljenih ciljev.

Diplomsko delo v sklepnem delu povzame ugotovitve, do katerih smo skozi raziskovanje prišli, ter poda opredelitev do zastavljenih hipotez. Zadnje poglavje je namenjeno navedbi preučene literature in virov.

3 Teoretične premise demokratičnih prehodov

Sprva je potrebno za razumevanje sprememb opredeliti nekatere ključne pojme, s katerimi se bomo skozi diplomsko delo srečevali.

Osamosvojitvev je širok pojem, ki pomeni, da naredimo nekaj samostojno, neodvisno. V našem primeru razumemo osamosvojitvev kot kulturno, politično, gospodarsko osamosvojitvev države izpod tuje nadoblasti (Slovar slovenskega knjižnega jezika). Pojem osamosvojitvev je ključnega pomena, saj je to ena izmed dveh glavnih zahtev Demosa. Osamosvojitvev Slovenije izpod tuje nadoblasti in življenje v samostojni in notranje politično neodvisni tvorbi.

Pojem demokracije skuša definirati več avtorjev. Po mnenju mnogih avtorjev je še vedno najboljša definicija izpod peresa Roberta Dahla, ki demokracijo »/.../ enači s političnim sistemom nenehne odzivnosti vlade na preference državljanov, ki jih obravnava kot sebi enake« (Fink-Hafner 2000, 9). Idealni model demokracije je poliarhija, ki je popularizirana in liberalizirana. Za natančnejšo definicijo Dahl predlaga osem institucionalnih jamstev, ki pogojujejo demokracijo: svoboda združevanja, svoboda izražanja, volilna pravica, pravica voditeljev, da tekmujejo za podporo volivcev, alternativni viri informacij, izvoljivost na javne funkcije, svobodne in poštene volitve, pravilo, da so institucije za oblikovanje javnih politik odvisne od volilnih glasov in drugih oblik izražanja preferenc državljanov. Vzpostavitev demokracije je poleg osamosvojitve ključen projekt, ki si ga je zastavil Demos. Demokracija v pojavnih oblikah večstrankarskega sistema, pravice do govora in združevanja, možnosti izbire so bili le nekateri izmed ciljev, katere je demokratična opozicija zasledovala.

Demokratični prehodi so prehodi, ki imajo kot končni cilj dosego zgoraj navedenih elementov demokracije. Razdeljeni so na faze, kot pomembnejše izpostavljam tri: obdobje razpada starega režima, ožje pojmovanje prehoda, v smislu izpeljave svobodnih volitev, sprejetje nove ustave, zapolnitev mest na novo opredeljenih ustanovah z demokratično izvoljenimi predstavniki in konsolidacijo demokracije v obliki najmanj deset let trajajočega utrjevanja novega demokratičnega sistema (Fink-Hafner 2000, 8–9). Težko je definirati, kdaj je proces demokratizacije zaključen in je demokracija kot na novo vpeljan sistem konsolidirana. Linz in Stepan menita (v Tomšič 2002, 131), da je tako, ko se uspešno prepleta pet sfer: civilna, politična, institucionalizirano ekonomska družba, vladavina prava in racionalni birokratski aparat države. Gasiorowski in Power pa pravita, da je demokracija uspešno konsolidirana, ko so uspešno izpeljane tudi druge parlamentarne volitve, uspešno zamenjana izvršilna oblast z uporabo ustavnih sredstev in uspešno dvanajstletno krmarjenje novega sistema. Merilom, tako kot tudi O'Donnell, priključujeta še mnoge druge neformalne (Fink-Hafner 2000, 12). Fink-Hafner meni (v Kustec 2000, 116), da so elementi, ki nakazujejo na konsolidiranost demokracije:

- participacija državljanov na volitvah, ki je simbol legitimnosti političnega sistema;
- stabilnost vlade v funkcionalnem in časovnem smislu;
- odsotnost nasilja;

- svobodna možnost oblikovanja in nadaljnega delovanja intermediarne sfere, prostora organiziranih interesov na ravni civilne družbe;
- participativna politična kultura.

Kustecova navedenim elementom zaradi postsocialistične narave držav dodaja še: sprememba političnega sistema, oblikovanje novih držav oz. razpad nekdanje enotne države in vključevanje v mednarodna združenja (Kustec 2000, 122–123).

Demokratični prehod moramo analizirati tudi z vidika načina prehoda, ki so odvisni od narave nedemokratičnega sistema, razmerja družbenih sil, politične moči nosilcev sistema, stopnje represije, politične kulture, gospodarske razvitosti in stopnje samostojnosti gospodarstva (Linz v Zajc 2004, 87). Huntington in Linz (v Zajc 2004, 87–89) predpostavljata tri načine prehajanja iz nedemokratičnega v demokratični sistem:

- transformacija, ki jo enačita z reformo, gre za proces, ki ga vodi elita, prihaja torej od zgoraj, zato nasledniki nekdanjega političnega režima obdržijo nekatere privilegije;
- zamenjava, ki jo enačita z rupturo, gre za proces, ki ga vodi opozicija in je mogoč le ob popolnem zlomu državnega aparata in takojšnji akciji množice, največkrat se kot pomanjkljivost izkaže pomanjkanje izkušenj;
- zmes transformacije in zamenjave, ki ga poimenujeta rupturform, proces je plod sodelovanja elite in opozicije je tisti, ki je načeloma najbolj učinkovit in racionalen.

Nanj pa vplivajo štirje sklopi determinant, in sicer zgodovinsko-civilizacijske značilnosti družbe, notranje določnice neposredno pred demokratičnim prehodom (socialno-ekonomske, kulturne, politične), zvrst demokratičnega prehoda glede na vlogo oziroma moč civilne družbe v razmerju do države oziroma stare politične elite in zunanje določnice (vloge zunanjih gospodarskih in političnih dejavnikov) (Fink-Hafner 2001, 7).

Medtem Tomšič proces demokratizacije definira (2002, 128) kot »/.../ proces politične modernizacije družbe, se pravi iniciranja, implementiranja in generiranja sprememb, ki vodijo v smer oblikovanja politične ureditve v skladu z omenjenimi pogoji razvite poliarhične demokracije«. Posebno vlogo pripisuje individualizaciji družbe, posameznikom, ki prevzamejo

odgovornost in avtonomnega subjekta. Demokratizacija je dolg proces, ki ga sestavljajo tri faze: demokratični prehod, demokratična konsolidacija in demokratična stabilizacija. Proces je zaključen, ko demokracijo pojmuje kot edini sprejemljivi koncept političnega delovanja (Tomšič 2002, 129).

Začetek procesa prehajanja iz nedemokratskega v demokratični sistem v Sloveniji umeščamo v leto 1989, ko so se pričele ustanovljati nove stranke, ki so se kasneje povečini povezale v združeno opozicijo, ki je nastopila na prvih večstrankarskih volitvah po drugi svetovni vojni. Po Huntingtonovi teoriji uvrstimo prehode v socialističnih deželah v tretji val demokratizacije z začetkom sredi 70. let, ko padejo nedemokratski režimi v južni Evropi (Huntington v Tomšič 2002, 239).

Na podlagi predhodnega poznavanja tematike lahko predvidevamo, da gre v obravnavanem primeru za zmes transformacije in zamenjave, torej ruptformo. Podobno trditev zagovarja tudi Zajc (2001, 18), ki pravi, da »/.../ v razvitejših državah z določeno vrsto srednjeevropske politične kulture (Poljska, Madžarska, Češka, Slovenija, Estonija, Latvija in Litva) je prehod običajno potekal bolj ali manj na podlagi skupne akcije politične elite in opozicije«.

Iniciativo in vodilno vlogo pri procesu osamosvojitve in demokratizacije Slovenije je prevzel Demos, naslednice nekdanje nomenklature ga pri tem niso ovirale in so v kasnejših fazah procesa tudi sodelovale. Na prvi pogled lahko ocenimo, da so navedeni formalni dejavniki konsolidirane demokracije sicer izpolnjeni, vprašanje, ki se nam postavlja, je, ali so kazalci odsev dejanskega stanja.

4 Slovenska narodna zavest skozi zgodovino

Ozemlje slovenske države je od nekdaj izjemno zanimivo zaradi svoje geostrateške lege. Skozi zgodovino so si jo zato skušale podjarmiti mnoge državne tvorbe. Slovani so bili del velikega

frankovskega cesarstva, nekaj stoletij združeni v veliki Vojvodini Karantaciji in del Svetega rimskega cesarstva. Več stoletij je ozemlje pod burno vladavino Habsburžanov.

Od 16. do sredine 19. stoletja se postopno oblikuje moderna narodna zavest. Velike korake za majhen narod predstavljajo slovenska osnovna šola pod Marijo Terezijo, nevoljniški patent Jožefa II. in vzpon meščanstva, ki postane nosilec slovenskega gibanja. Po obdobju Napoleonovih Ilirskih provinc in ponovni avstrijski nadoblasti se pričnejo slovenski intelektualci aktivneje ukvarjati z idejami močnejše povezave slovenskega naroda. Produkt tega je program dunajskih intelektualcev pod vodstvom Matije Majerja z naslovom Zedinjena Slovenija. Na naravnem pravu temelječ politični program za naslednjih sto let predvideva avtonomijo naroda, slovenščino v šolah in uradih.

Marčni revoluciji sledi obdobje Bachovega absolutizma, Slovencem znano predvsem po izgradnji južne železnice (Dunaj – Trst) in ukinitvi višjih šol na Slovenskem. To je čas t. i. taborskega gibanja, ko se Slovenci zbirajo na množičnih demonstracijah in zahtevajo zedinjeno Slovenijo, sploh v času, ko narodu grozi potujčenje (Prunk 2002, 549).

Čas prve svetovne vojne je čas večjega pritiska na Slovence. Na strani sil Antante se je bojevala Kraljevina Srbija, kasneje tudi Italija. Poleg osrednjih bojišč – zahodne in vzhodne fronte, sta se tako odprli še balkanska in italijanska fronta, ki vključuje tudi Slovincem dobro poznano Soško fronto. Plod skupnega dela slovenske in hrvaške oblasti je združitev vseh poslancev jugoslovanskih dežel v dunajskem parlamentu v Jugoslovanski klub. Ta je 30. maja 1917 predstavil majniško deklaracijo, ki ponovno oživi slovensko-hrvaške teritorialne zahteve po združitvi ozemelj Slovencev, Hrvatov in Srbov v monarhiji. Narodni svet predlaga federacijo treh enot: Slovenija z Istro, Hrvaška in Slavonija z Vojvodino ter Bosna in Hercegovina z Dalmacijo. Pod taktirko najvišjega organa Narodno vijeće (v katerem je na strani Slovencev aktiven Anton Korošec), Zagreb in Ljubljana 29. novembra 1918 proglasita državo Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki se 1. decembra združi s Kraljevino Srbijo in preimenuje v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Januarja naslednje leto sledi še odprava avtonomnih narodnih vlad. To obdobje je za slovenski narod izjemno težko, saj morajo ohranjati narodno identiteto v sožitju s Srbi, ki čutijo močno nacionalno povezanost in željo po veliki Srbiji. Prav tako je slovenski narod prizadet z

mnogimi izgubami. Nemška vlada proglasi nedeljivost ozemlja, vkorakajo italijanske čete, tako sta izgubljeni Primorska in Notranjska, kljub prizadevanjem generala Rudolfa Maistra se Koroška s plebiscitom odloči, da bi raje ostala v Avstriji. Onkraj meje je tako ostalo okrog osemdeset tisoč Slovencev. Mir je formaliziran z rapalsko mirovno pogodbo novembra 1920. Za Slovence je izid neugoden, saj ostane od matice odrezana četrtina slovenskega prebivalstva (celotna Primorska). V tem obdobju je na Slovenskem močna Slovenska ljudska stranka. Leta 1927 se poveže z Beogradom in s spretno diplomacijo Antona Korošca prevzame odgovornost za slovenski narod nase, kolikor je to le mogoče. Sicer njihova politika ni tako odločna, zelo radikalni pa so decembra 1932 v t. i. punktacijah, kjer zahtevajo združitev med štiri države razkosanega slovenskega naroda (Ivanič, Prunk, 112–113).

5 Slovenci v Jugoslaviji

Združitev države SHS s Kraljevino Srbijo in sprejem Vidovdanske ustave 28. junija 1921 sta sicer prinesla enakopraven status vseh etničnih skupin znotraj monarhije, za uradni jezik pa je bila določena mešanica srbsčine, hrvaščine in slovenščine. Že 6. januarja 1929 je kralj Aleksander Karađorđević s šestojanuarsko diktaturo razveljavil ustavo, razpustil parlament in prevzel oblast. Politične stranke so bile razpuščene, kralj pa je imel neomejeno oblast. 3. oktobra 1929 je bila Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev preimenovana v Kraljevino Jugoslavijo in razdeljena na banovine. Ljubljana je postala sedež Dravske banovine. Septembra 1931 je kralj uveljavil novo, t. i. oktroirano ustavo. S to ustavo je postala Kraljevina Jugoslavija dedna kraljevina dinastije Karađorđević. Območje Slovenije se v tem obdobju hitro gospodarsko razvija in industrializira, pogoji za razvoj kmetijstva pa niso ugodni. Dogovori in usklajevanja ter popustljivost Slovenske ljudske stranke v nekaterih zahtevah srbskih radikalcev¹ pripeljejo do nekakšne avtonomije Slovenije v obliki bana in okrajnih načelnikov (Prunk 2008, 99–113).

Posledica Hitlerjevega napada na Jugoslavijo v času druge svetovne vojne je bila zasedba ozemlja s strani Nemčije, Italije in Madžarske, ki so želele okupirana slovenska ozemlja kar

---

¹ Mišljen je predvsem sprejem centralistične ustave Kraljevine Jugoslavije.

najhitreje priključiti svojemu državnemu ozemlju. Priključitev so zaradi stalnih bojov s partizani sprva preložili in nato povečini tudi opustili (Griesser-Pečar 2007, 527).

Nujen je bil pojav odporniških gibanj, tako so se na območju Jugoslavije formirali partizani². Pripadnikom je bila skupna želja po osvoboditvi ozemlja izpod nadvlade okupatorjev, vendar to ni bilo edino. Na subtilen način so se že v tem obdobju pričele priprave na vpeljavo komunističnega sistema (po vzoru Sovjetske zveze) tudi v Jugoslavijo. V strahu pred prihodom trdega sovjetskega komunizma na Balkan so se po celotnem ozemlju pričele pojavljati protirevolucionarne organizacije, ki zaradi omejenih možnosti drsijo v kolaboracijo z agresorjem. Čas po koncu vojne in zmagi revolucije je bil zaznamovan predvsem z grobim kršenjem človekovih pravic (Greisser-Pečar 2007, 516).

29. novembra 1945 je na prvih povojnih volitvah v ustavodajno skupščino Jugoslavije uradno odpravljena monarhija in razglašena republika, Kraljevina Jugoslavija se je preimenovala v Federativno ljudsko republiko Jugoslavijo, katere predsednik je postal Josip Broz Tito, podpredsednik pa Edvard Kardelj. Prelomnica za Slovence je bil 27. oktober 1946, tega dne se je namreč volila prva ustavodajna skupščina Ljudske Republike Slovenije, ki je 17. januarja naslednje leto že sprejela zgodovinsko prvo slovensko ustavo, katere podlaga je bila soglasno sprejeta ustava Federativne ljudske republike Jugoslavije. Ta je federacijo definirala kot »/.../ skupnost enakopravnih narodov, ki so se prostovoljno združili v federacijo in so imeli pravico do odcepitve«, toda kljub temu smo se spopadali z močno centralizacijo (Prunk in drugi 2006, 153–161).

Zavedanje številčnega delavskega sloja o potrebi po organiziranju je generiralo in spravilo k življenju idejo o delavskem samoupravljanju in družbeni lastnini, ki je postala temelj državne ureditve s sprejetjem Ustavnega zakona leta 1953. Ljudska republika Slovenija je postala »/.../ socialistična demokratična država delovnega ljudstva Slovenije, ki se je prostovoljno združilo z

---

² Drugo odporniško gibanje so bili npr. četniki. Ti so si poleg osvoboditve ozemlja izpod okupatorjev zavzemali za vrnitev kralja na čelo Jugoslavije. Obstajala so še druga odporniška gibanja, člani so se večinoma povezovali po območjih.

delovnim ljudstvom drugih ljudskih republik v Federativni ljudski republiki Jugoslaviji kot zvezni državi enakopravnih in suverenih narodov« (Prunk in drugi 2006, 176).

Nova ustava Socialistične republike Slovenije je bila sprejeta 9. aprila 1963, le nekaj dni za njenim sprejetjem na zvezni ravni. V tem obdobju že lahko zasledimo zametke jugoslovanske krize, manj razvite med državami težijo k čim večji centralizaciji, bolj razvite pa želijo čim večjo avtonomijo. Naslednja ustava je sledila v razdobju desetletja, 21. februarja 1974. Ustava je vnovič spremenila organiziranost zvezne in republiških skupščin, prinašala je skoraj popolno federalizacijo in vpeljala novosti, kot sta delegatski sistem in kolektivno vodenje države, prostora za liberalne misli pa ni bilo (Prunk in drugi 2006, 185–195).

Medtem ko predvsem akademiki in kulturniki objavljajo premisleke, v katerih izpostavljajo kulturno identiteto Slovencev, uradna politika ne vidi potrebe po nadaljnjem odpiranju slovenskega nacionalnega vprašanja. Opirala se je na Edvarda Kardelja, ki je zapisal, da slovenskega nacionalnega vprašanja v načelnem smislu v Sloveniji ni več: »Načelno, se pravi kot problem zatiranega naroda in hegemonizma, je nacionalno vprašanje v novi Jugoslaviji rešeno. Garancija za to je federativni sistem in ves ustavni, politični in družbeni mehanizem, ki zagotavlja vsem narodom Jugoslavije enakopraven položaj in samoodločbo« (Kardelj v Pesek 2007, 40).

Obdobje t. i. druge Jugoslavije je gotovo prinesel izboljššan položaj Slovencev in nekatere zgodovinske prelomnice za Slovence kot narod. Po smrti Edvarda Kardelja in Josipa Broza Tita vlada tesnobno ozračje, ki je napovedovalo, da prihaja čas sprememb. Vodilni na republiški ravni so mnenja, da je vsakršna opozicijska misel ugasnila skozi desetletja po drugi svetovni vojni, ko so v poveljskih pobjah med kolaboranti in drugimi žrtvami življenje izgubili tudi mnogi intelektualci, akademiki in drugi, ki jim je bil skupni imenovalec močna narodna zavest in zavzemanje kritičnega stališča do obstoječe ureditve SFRJ.

6 Vse bliže samostojnosti

Slovenija v 80. letih ustvarja približno dvakrat večji družbeni produkt in nacionalni dohodek kot ostale republike jugoslovanske federacije. Na ozemlju Slovenije je živel 8,3 odstotka prebivalcev Jugoslavije, ustvarili so kar 18 odstotkov družbenega produkta celotne federacije (Ivanič, Prunk 1996, 147). Poleg očitnih gospodarskih kazalcev je tudi narodna zavest Slovencev razvita do stopnje, na kateri javno deklariramo svoje nestrinjanje z večjo centralizacijo in unitarizacijo republik znotraj federacije (Prunk 2008, 180).

Predvidene ustavne spremembe leta 1986, ki so po mnenju slovenskih intelektualcev prinašale še večjo centralizacijo Jugoslavije in Memorandum SANU³, ki ga je istega leta objavila Srbska akademija znanosti in umetnosti (kratica SANU), sta spodbudila slovenske intelektualce in kulturnike, da so na novo formulirali in objavili prispevke za slovenski nacionalni program (Gabrič 2005b, 1170–1171).

Februarja 1987 izide dobro poznana 57. številka Nove revije s prispevki za slovenski narodni program. Mnogi prvi prispevek označujejo kot tistega z največjo težo. Filozof Tine Hribar je pisal o slovenski naciji in med drugim dejal: »V marsikaterem Slovencu se budi želja, da bi se Slovenci po osvoboditvi izpod tujih nacij dokončno osamosvojili tudi v odnosu do sorodnih narodov« (Hribar v Pesek 2007, 47).

Mnogi intelektualci in razumniki, ki v 57. številki Nove revije objavijo prispevke, kasneje bodisi aktivno sodelujejo v Demosu bodisi ga podpirajo (Jože Pučnik, Dimitrij Rupel, France Bučar, Spomenka in Tine Hribar). Mnogi poudarki iz njihovih prispevkov so kasneje vključeni v majniško deklaracijo, ki je bila osnova, na kateri je Demos gradil svoj program.

Okoliščine zagotovo delujejo v prid temu, narod ima željo po spremembah, Jugoslavija pa je v času politične in gospodarske krize (Repe 2001, 314). Nekdanji urednik Nove revije Niko Grafenauer pa v intervjuju za revijo Reporter izpostavlja tri bistvene politične zahteve, ki so bile

postavljene v omenjeni izdaji Nove revije in so odmevale še dolgo. Izsek iz prispevka Jožeta Pučnika, kjer slednji ugotavlja, da živimo v totalitarnem političnem sistemu, kjer partija nadzoruje civilno družbeno udejstvovanje in s tem zatira formacijo vsakršne politične opozicije in posledično nastajanje demokratične politične kulture in jasno izrazi zahtevo po spremembi tega sistema. Prispevek Franceta Bučarja, ki pravi, da se moramo sami opredeliti do tega, da želimo obstajati kot samostojen narod in s kom ter kako močno se želimo povezovati, ne pa da o tem odločajo drugi. Tine Hribar izpostavlja pomen slovenskega jezika kot tistega, ki vzpostavlja nacionalno entiteto in nas določa *per se*. Pravi, da le razvita slovenska državnost omogoča uveljavitev slovenskega jezika kot svetovnega jezika, do slovenske državnosti pa lahko pridemo le z jasno zavestjo o pravici do samoodločbe (Kršinar 2009).

Odzivi na šestnajst prispevkov slovenskih razumnikov so bili v politiki na domači in federalni ravni različni. Centralni komite ZKS je bil mnenja, da izražajo nedemokratična, nesamoupravna in protijugoslovanska prepričanja in zato prinašajo nacionalno nestrpnost in potvarjajo zgodovino. Napovedali so zavzemanje za to, da se ne bodo uveljavila v družbeni praksi. Zvezni javni tožilec Miloš Bakić je v obtožnici ob njenem izidu zapisal: »Sovraštvo do Jugoslavije, do našega družbeno-političnega sistema in najvišjih vrednot revolucije se izraža neprikrito in z brezobzirnim izrekanjem nedvomnih neresnic o današnjih družbeno-političnih razmerah, pri čemer pa ne izostajajo niti tipične propagandne fraze fašistoidnega značaja in jasni pozivi k organiziranju in aktiviranju kontrarevolucionarnih alternativnih političnih gibanj« (Bakić v Pesek 2007, 43–44).

Prav na podlagi prispevkov v Novi reviji so vidna vse večja razhajanja med jugoslovansko oblastjo in slovenskim narodom. Slovenski intelektualci in kulturniki ponesejo ideje o utesnjenosti naroda znotraj SFRJ na površje, slovenska oblast, kot podaljšek jugoslovanske, njihovim idejam nasprotuje. Zahteve po njeni reorganizaciji in drzne ideje o samostojni državi Slovencev postanejo del vsakdana ljudi, zato tudi delovanje v tej smeri ni redkost, temveč postanejo aktivnosti za večjo samostojnost na krilih naroda uresničljiv in realen cilj. Družbene

---

³ V Memorandumu SANU avtorji trdijo, da so Srbi in njihova država v Jugoslaviji politično, gospodarsko in nacionalno zapostavljeni. Vodilna vloga znotraj federacije že od konca vojne pripada Sloveniji in Hrvaški, ki imata na podlagi ustave iz leta 1974 privilegiran položaj.

razmere in duh v družbi le še potencirata dogajanje okrog aretacije četverice, danes poznane pod imenom Afera JBTZ.

Tri novinarje Mladine, Janeza Janšo, Ivana Borštnerja, Davida Tasića in podčastnika JLA Francija Zavrla, dne 31. maja 1988 aretirajo predstavniki Službe državne varnosti zaradi domnevne kraje vojaškega dokumenta. Rezultat sojenja v tujem jeziku pred vojaškim sodiščem so dodeljene zaporne kazni v višini od petih mesecev do štirih let zapora. Množične demonstracije, ki jih je to dejanje vzbudilo, so 3. junija 1988 vodile v ustanovitev Odbora za varstvo pravic Janeza Janše, ki se je kasneje preimenoval v Odbor za varstvo človekovih pravic pod vodstvom Igorja Bavčarja, Zvezo komunistov Slovenije (v nadaljevanju ZKS) pa je zaradi tega dejanja zapustilo več kot sedemdeset vidnih intelektualcev (Pesek 2007, 64–67).

Petdeset do šestdeset odstotna podpora, katere je bil deležen odbor, je bila posledica zavzemanja za odprti dialog, pospeševanje demokratičnih procesov, zahtev po odhodu politike iz vojašnic in policijskih uradov. Po mnenju Peskove (2007, 71) je odbor »/.../ rušil nedotakljivost in neobčutljivost obstoječe partijske oblasti in pokazal izredno zrelost v politični kulturi /.../«.

Odbor je postal svetilnik demokratičnih načel slovenskega naroda in je tako odigral ključno vlogo v procesu formalizacije alternative obstoječi opciji. Rečemo lahko, da se je od tu dalje pojavila zarez v narodu, katere ni bilo več moč obiti, pasivnost naroda je bila v celoti premoščena, nadomestil pa jo je nemirni duh z željo po spremembah, ki daje moč za postopno preraščanje družbenega nezadovoljstva v formalizirano politično opozicijo.

6.1 Ustanavljanje strank

Želja po organiziranju z namenom vplivanja na oblast je bila velika, zato je podpredsednik ZSMS Anton Anderlič je postavil delegatsko vprašanje na republiški izvršni svet, ki je 19. januarja 1989 pozitivno odgovoril. Organizacija v politične stranke oz. zveze je mogoča, vendar le znotraj veljavne ustave in v političnem okviru Socialistične zveze delovnega ljudstva (v nadaljevanju SZDL) (Zver 2001, 403). To je dalo vzhajajočim alternativam tudi formalno možnost njihovega

formiranja, vendar ne v obliki kot bi si jo same želele, saj niso imele popolne avtonomije. Temelji za formalizacijo opozicije so bili vzpostavljeni, vendar je bilo njeno delovanje utesnjeno znotraj postavljenih okvirov.

Šele konec leta je bil sprejet Zakon o političnem združevanju, ki pa je postavil veliko preohlapna merila. Naenkrat je bilo v registru preko sedemdeset strank (Pesek 2007, 83). Zajc pravi (2004, 35), da so ključne za nastanek in razvoj strank »/.../ socialne, gospodarske, politične in druge okoliščine (tudi večnarodna in večverska sestava prebivalstva) ter posebne zgodovinske izkušnje posameznih narodov, kot je politična samostojnost ali podrejenost oz. vključenost v tuje državne tvorbe«.

V odgovor na neučinkovitost režimskih delavskih združenj je bil 15. decembra 1987 ustanovljen prvi neodvisni sindikat Litostroj pod vodstvom Franceta Tomšiča, ki je v času gospodarske krize ob povečanju brezposelnosti in padcu kupne moči zaposlenih postajal vse močnejši in s svojim delovanjem privabljal vse širši spekter ljudi. Tudi formalno so na zborovanju v Cankarjevem domu ustanovili stavkovni odbor, katerega predsednik je postal France Tomšič. 15. decembra gredo stvari stopničko više⁴, kot sam pove, so se znašli na prelomnici, »ali zahtevati le socialne ali tudi politične pravice« (Karneža Cerjak 2009). France Tomšič se je potem, ko je uvidel, da se z režimskim sindikatom ne da izboljšati gmotnega položaja delavca, skupaj s sodelavci odločil za ustanavljanje neodvisnih sindikatov po podjetjih, iz tega pa se je rodila pobuda za ustanovitev iniciativnega odbora Socialdemokratske zveze Slovenije (v nadaljevanju SDZS), ki bo delovala vzporedno in enakopravno z ZKS. Sklep je bil z velikim navdušenjem soglasno sprejet. Ko je teorija prehajala v prakso, je Tomšič ugotovil, da bo pri ustanovitvi stranke potreboval podporo. Podprlo ga je Društvo slovenskih pisateljev, spodbudne besede je bilo slišati s strani Mladine in Radia Študent. Pomoč in podporo je iskal tudi pri drugih demokratičnih iniciativah. Igor Bavčar, ki je predsedoval Odboru za varstvo človekovih pravic, je zavrnil idejo, da bi ta sodeloval pri ustanavljanju nove stranke. Bil je mnenja, da je nesmiselno odbor, čigar poslanstvo je varovanje človekovih pravic, dodatno politizirati. Stvari so zaradi objektivnih dejavnikov nekoliko zastale, nov zagon je s svojim prihodom prinesel dr. Jože Pučnik. V svoji programski izjavi so 21.

---

⁴ Novembra 1988 so se zbrali slovenski železničarji, odločili so se za stavko in izvolili stavkovni odbor, ki ga je vodil Slavko Kmetič. Ne omejuje se le na sindikalistične zahteve, velika stavka, ki so jo organizirali, je za razliko od litostrojske sodila v okvir režimskega sindikata, zato ni bila uspešna. Sindikat je kljub temu v svojih zahtevah uspel.

januarja 1989 so zapisali, da se bodo zavzemali za »/.../ ločitev zakonodajne, sodne in izvršne oblasti. Zahtevali so volilni sistem, ki bo utemeljen svobodnimi, neposrednimi in tajnimi volitvami, ki bo lahko popolno uveljavil parlamentarno demokracijo. Poleg pravne države so se zavzeli za učinkovito gospodarstvo, v katerem se bo uveljavilo delo kot dobrina, podjetništvo in lastninski pluralizem« (Zver 2001, 93).

Ustanovni zbor SDZS se je zgodil 16. februarja 1989 v Cankarjevem domu. V svojem govoru je France Tomšič govoril o zgodovinskem razvoju socialdemokracije in poudaril, da bo SDZS skupaj z ostalimi demokratičnimi družbenopolitičnimi organizacijami izdelala predlog nove slovenske ustave, s katero je potrebno Sloveniji zagotoviti trajno suverenost. Dr. Jože Pučnik je v svojem govoru poudarjal pomen političnega pluralizma in demokratičnih volitev in dejal, da se bo SDZS zavzemala za trajno odpravo totalitarnega sistema (Zver 2001, 96–97). Na ustanovnem zboru je bilo ustanovljeno predsedstvo, iz varnostnih razlogov so predsednika Franceta Tomšiča izvolili šele na svoji prvi seji, tistega dne so izvolili le predsedstvo stranke⁵ in svet. Dne 24. novembra 1989 ga je na 3. redni volilno-programski konferenci zamenjal dr. Jože Pučnik (Zver 2001, 403).

SDZS je bila sicer 'šele' tretja zapovrstjo ustanovljena stranka. Več kot pol leta pred SDZS sta Slovenska kmečka zveza (v nadaljevanju SKZ) in Zveza slovenske kmečke mladine (v nadaljevanju ZSKM) s svojo ustanovitvijo 13. maja 1988 orali ledino na »tedaj še nelegalnem strankarskem prizorišču« (Blažič 2009, 12). Z besedami: »Socializem se je za kmeta sprevrgel v novo obliko fevdalizma, dobili smo novo obliko tlake, desetine in zastavljanja kmetov« je njen prvi predsednik postal Ivan Oman (Pesek 2007, 85).

Slovenska demokratična zveza (v nadaljevanju SDZ) je nastala iz pobude, dane na zboru slovenskih kulturnih delavcev 2. junija 1988. Iniciativni odbor je pod vodstvom Dimitrija Rupla sprejel in predstavil programske točke bodoče zveze, znotraj katere še ni bilo konsenza, ali naj se organizirajo kot politična organizacija. Posebno je odmevala teza, da je Jugoslavija le pogodbeno skupnost in da se SDZ odpoveduje socializmu in samoupravljanju. Za cilja so si postavili »/.../

---

⁵ V predsedstvo SDZS so bili na ustanovnem zboru izvoljeni (France Tomšič, Andrej Magajna, Brane Gradišnik, Vitodrag Pukl, Boro Terčelj, dr. Katja Boh, Matjaž Šinkovec in Slavko Sušec (Zver 2001, 97).

vzpostavitev parlamentarne demokracije in novo slovensko ustavo, ki bo na novo opredelila slovensko državnost in odnose z drugimi jugoslovanskimi republikami» (Pesek 2007, 87).

10. marca 1989 je na izrednem občnem zboru Društva 2000 potekal ustanovni zbor Slovenskega krščanskega in socialnega gibanja (v nadaljevanju SKSG). Čeprav je predsednik društva Peter Kovačič Peršin nasprotoval klasični strankarski organizaciji, je postal predsednik novoustanovljenega gibanja. Zaradi teženj po vstopu na strankarsko prizorišče je 8. avgusta odstopil z mesta predsednika. Novembra se je stranka preimenovala v Slovenske krščanske demokrate, na njen vrh se je povzpел dotedanji tajnik SKSG Lojze Peterle (Pesek 2007, 97–99).

V letih 1989 in 1990 so se ustanovile tudi mnoge druge manjše stranke: Meščanska zelena stranka, Zeleni Slovenije, Slovenska obrtniška stranka, Slovenska obrtno podjetniška stranka in Sivi panterji (Pesek 2007, 95–103).

Novoustanovljene stranke so prinesle svežino v slovenski prostor. Vse so želele izboljšanje položaja malega človeka in okrepitev njegove politične vloge. Pester nabor strank je pomenil veliko možnosti izbire skladno z lastnimi interesi in vrednotami, vendar se je ta kmalu reduciriral na tako rekoč bipolaren prostor. Na eni strani je bila močna koalicija novih demokratičnih strank, na drugi pa so bile stranke, naslednice nekdanje kontinuitete.

6.2 Majniška deklaracija

Glavna razlika med dotedanjimi nosilci oblasti in pomladnimi strankami je bila, da sta si strani obliko in dinamiko doseganja večje samostojnosti naroda predstavljali drugače.

Vladajoča elita je hotela zadržati vsaj minimalne vzvode nadzora nad novoustanovljenimi družbenimi organizacijami, zato je predlagala demokratizirano in pluralizirano Socialistično zvezo delovnega ljudstva (v nadaljevanju SZDL), za opozicijske aktiviste zbrane v novo nastalih strankah, Društvu slovenskih pisateljev, Društvu 2000, pa je bil sprejemljiv edino politični pluralizem z večstrankarskim sistemom (Prunk 2008, 191). Vladajoča opcija ni izključevala možnosti nadaljnjega obstoja znotraj razrahljane Jugoslavije v obliki nekakšne asimetrične

federacije, alternativa pa je že od samega začetka razmišljala o najmanj konfederalni ureditvi, kmalu pa o popolni samostojnosti.

Razlike med mišljenjema sta formalno predstavile tudi v obliki dokumentov. Obstoječa slovenska oblast je predlagala v sprejem Temeljno listino, ki je govorila o Sloveniji kot delu asimetrične federacije Jugoslavije in demokratično preurejeno jugoslovansko državo.

Demos pa je predstavil dokument, ki je pomladne stranke še bolj povezal in jim dal novega zagona na krilih navdušenja prebivalstva. 8. maja 1989 je Tone Pavček na Kongresnem trgu prebral znamenito majniško deklaracijo, ki je vsebinsko veliko povzemala Teze za ustavo Republike Slovenije. V strnjem in izjemno sporočilnem besedilu najdemo ključne zahteve strank združenih v Demos: življenje v suvereni državi slovenskega naroda, možnost, da kot suverena država sami odločamo o povezavah z južnoslovanskimi in drugimi narodi v okviru prenovljene Evrope, glede na zgodovinsko prizadevanje slovenskega naroda za politično samostojnost mora suverena država Slovencev temeljiti na spoštovanju človekovih pravic in svoboščin, demokraciji, ki vključuje politični pluralizem in družbeni ureditvi, ki bo z gospodarskega vidika omogočala blaginjo njenim prebivalcem (Pesek 2007, 73).

ZSMS se je od deklaracije distancirala. Deklaracija postane temelj Demosovega političnega programa. Prvi program Demosa, predstavljen v Demokraciji, jasno zahteva: »Civilno družbo, vključno s pravno državo in pluralistično demokracijo, ter nacionalno politično in gospodarsko suverenost« (Prunk 2001, 346).

Smoletova koordinacija⁶ je v odgovor na majniško deklaracijo oblikovala Temeljno listino, ki ni izključevala jugoslovanske prihodnosti Slovenije in je, kot smo že zapisali, prihodnost Slovenije videla v asimetrični federaciji, pri čemer bi se morala Jugoslavija predhodno demokratizirati. Temeljno listino je 27. junija 1989 kot svojo vizijo razvoja Slovenije sprejela republiška konferenca SZDL (Čepič 2005, 1200–1201).

---

⁶ Smoletova koordinacija je bila mehanizem, preko katerega sta sodelovali trenutna oblast in opozicija oz. alternativa

Boris Jež je v časopisu Delo komentiral nastalo situacijo (Jež v Pesek 2007, 81): »Na političnem prizorišču se soočata dve glavni struji: 'ustavobranitelji' predlagajo zmerne reforme, predvsem socialistične zveze in volilnega sistema, medtem ko se 'radikalci' zavzemajo za korenitejšo spremembo političnega sistema v smeri strankarskega pluralizma in parlamentarne demokracije. Zdi se, da slednji vedo, kaj hočejo, seveda pa to ni nobeno zagotovilo, da bodo tudi uspeli.«

Skozi majniško deklaracijo lahko začutimo skupno vizijo slovenske države, ki združuje posameznike novoustanovljenih strank. Njihove javno izražene želje in cilji so pokazali srčnost, ki stoji za besedami, in to je tisto, kar jim daje moč. Na drugi strani režimski posamezniki in stranke naslednice kontinuitete skozi predstavljen dokument stremijo k ureditvi, ki bi jim omogočala ohranjanje svoje moči in privilegiranega položaja v družbi.

6.3 Povezava strank v demokratično opozicijo

Novoustanovljene stranke so se zavedale, da so prešibke za boj proti stari politični eliti, ki je obvladovala vse pore družbenega življenja. Programsko različne stranke so se povezale, ker so vse zasledovale enake cilje. Politični pluralizem v demokratičnem sistemu in samostojna Republika Slovenija, sprva v okviru konfederacije Jugoslavije.

Prav spoznanje skupnih interesov je botrovalo, da so se Slovenska demokratična zveza (SDZ), Socialdemokratska zveza Slovenije (SDZS), Slovenski krščanski demokrati (SKD), Liberalna stranka, Zeleni Slovenije (ZS) in Slovenka kmečka zveza – Ljudska stranka (v nadaljevanju SKZ) 27. novembra 1989 na domačiji Ivana Omana v Zmincu pri Škofji Loki s podpisom sporazuma združile v Demokratično opozicijo Slovenije – Demos (Berlec 2009, 12).

V začetku je imel sicer Demos le tri polnopravne članice: SDZS, SDZ in SKD. Predsednik SKZ Ivan Oman je dejal, da podpirajo program Demosa, menil pa je, da bo Demos prevelika provokacija za tedanji režim, zato se je SKZ Demosu pridružila 4. decembra 1989. V vmesnem času so se Demosu 3. januarja 1990 priključili Zeleni Slovenije pod vodstvom Dušana Pluta, Samostojna obrtniška stranka pod vodstvom Franca Golije in 14. marca 1990 še Sivi panterji z Draganom Černatičem na čelu. Predsednik Demosa je postal dr. Jože Pučnik, njihov program pa

je temeljil na majniški deklaraciji. Vse politične odločitve Demosa je sprejelo njegovo predsedstvo, ki ga je vodil dr. Jože Pučnik, podpredsednika sta bila Lojze Peterle (SKD) in dr. Dimitrij Rupel (SDZ), člani pa Andrej Magajna, Katja Boh in Matjaž Šinkovec (SDZS), dr. Hubert Požarnik in dr. Rajko Pirnat (SDZ), Franc Miklavčič (SKD), Ivan Oman (SKZ), Marjan Podobnik (ZSKM), dr. Dušan Plut, Leo Šešerko in Peter Jamnikar (ZS) (Friš 2001, 504).

Stara politična elita je razpolagala z »/.../ ekonomsko močjo, ki pomeni obvladovanje gospodarskih resursov in pogojev gospodarjenja /.../, v času demokratizacije in osamosvajanja ni bila dovolj učinkovita. S formalno politično močjo, ki pomeni sposobnost odločanja v strankarski politiki, je v obdobju 1990–1992 razpolagal Demos« (Zver 2001, 401).

Demokratske stranke so več mesecev delovale v okviru t. i. okrogle mize, to je bila zadnja metoda, preko katere je uradna oblast še nadzorovala novoustanovljeno politično silo. Dr. Jože Pučnik je po pooblastilu kolegov na seji povedal, da stranke Demosa okroglo mizo zapuščajo, saj deluje v nasprotju z ideali, ki jih zagovarjajo. Na tej točki, ko je prišlo do popolne prekinitve sodelovanja s SZDL, postanejo pomladne stranke prava alternativa obstoječemu sistemu. ZKS se je v tem času soočala z zmanjševanjem članstva in simpatizerjev »/.../, zaradi nejasnega odnosa do političnega pluralizma in premalo odločnega zavzemanja za formalno suverenost /.../« (Prunk 2008, 191). Zato je bila tako rekoč prisiljena uzakoniti večstrankarski sistem kljub nasprotovanju zveznih oblasti. Centralni komite ZKS je morda prvič v zgodovini potegnil drznejšo potezo in dejal, da je spreminjanje ustave suverena pravica Slovenije, dopolnila k Ustavi so bila sprejeta 27. septembra 1989 v skupščini Socialistične republike Slovenije. Podporo je s svojo udeležbo na zasedanju dal tudi Slovenec z najvišjo funkcijo v nekdanji SFRJ Janez Drnovšek, predsednik predsedstva SFRJ (Prunk 2008, 190). Istega dne se v Ustavi iz imena države črta besedico 'socialistična', tako smo od tistega trenutka dalje le še Republika Slovenija, enopartijski sistem zamenja večstrankarska demokracija, vrednote socializma na trgu zamenja sodobno tržno gospodarstvo (Repe 2001, 321).

Demos se v času svojega nastanka ni zavedal svoje moči, boril se je proti logično močnejšemu nasprotniku, ki je imel na svoji strani večino oblikovalcev javnega mnenja. Poleg tega je bilo še močno čutiti posledice nekdanjega totalitarnega sistema, kjer je bila vsa oblast v rokah režimske

elite, saj ni polja, kjer ta ne bi imela svojega človeka. Vprašanje, ki se nam poraja, je, kolikšen bi bil njegov domet v razmerah, kjer bi obe strani imeli enake možnosti. Kot je dejal Ali Žerdin (v Pesek 2007, 116): »Politični in zgodovinski potencial Demosa je bilo mogoče osmisлити šele *post festum*, ne pa v trenutku njegovega nastanka.«

7 Prve večstrankarske volitve

Priprave na prve večstrankarske volitve so bile predvsem zaradi sprememb zakonodaje in zažrtosti ZKS v vse pore družbenega življenja in države pravi izziv. Kadri nekdanje elite le rotirajo na pozicijah moči, prav tako imajo naklonjenost in podporo medijev, zato jim promocije ne manjka.

Lovro Šturm, ki je sodeloval v Demosovem volilnem štabu, piše o zapletenih postopkih za predlaganje kandidatov in kandidiranje. Tukaj so imele stranke, ki so bile naslednice starih političnih sil predvsem zaradi prakse, velikega birokratskega aparata in vpetosti na organe na vseh ravneh, veliko prednost. Zaradi nenaklonjenosti medijskega prostora je bilo povečini dokaj neznane kandidate težko predstaviti javnosti, poleg tega so bili roki za vlogo kandidatur veliko prekratki (Šturm 2001, 329). Decembra 1989 sprejet Zakon o volitvah je ukinil prejšnjo nedemokratsko volilno zakonodajo. Uvedel je neposredne in tajne volitve kandidatov in določil za vse tri republiške zборе številčno enako predstavništvo, tj. osemdeset mest v vsakem. O njegovi zapletenosti priča tudi dejstvo, da je za izvolitev v družbenopolitični zbor veljal proporcionalni sistem, za zbor združenega dela enostavni enokrožni večinski sistem, za zbor občin pa dvokrožni večinski sistem. Po slednjem je bil voljen tudi predsednik predsedstva, medtem ko se je člane predsedstva volilo po eno krožnem večinskem sistemu. Volitve so bile razpisane 8. januarja 1990 in od tedaj dalje so pričela teči volilna opravila. Časovno so se volitve odvijale skozi celoten mesec april, 8. aprila so tako bile volitve predsednika in članov predsedstva, volitve v družbenopolitični zbor in zbor dela, 12. aprila smo imeli na lokalni in nacionalni ravni volitve v zbor združenega dela, 22. aprila so bile lokalne volitve v občinske družbenopolitične zборе in zборе krajevnih skupnosti (Šturm 2001, 330).

Prve večstrankarske volitve po dvainpetdesetih letih (drugi svetovni vojni) se odvijajo 8. aprila 1990. Republiška volilna komisija je z uradno razglasitvijo rezultatov zelo zavlačevala, zmago Demosa je potrdila šele 16. aprila. Demos je prepričljivo zmagal, dobil je 52,91 odstotkov glasov, kar je pomenilo sto sedemindvajset od dvesto štirideset poslancev v republiški skupščini. Od tega dne dalje je imel Demos tudi dejansko možnost soustvarjati politiko Slovenije, saj je dobil 58,75 odstotkov (sedeminštirideset mest) v družbenopolitičnem zboru, 63,75 odstotkov (enainpetdeset mest) v zboru občin in 36,25 odstotkov (devetindvajset mest) v zboru združenega dela. Najvišji odstotek glasov – 12,98 in s tem, skladno z dogovorom znotraj Demosa mandatarja, je dobila SKD, na drugo mesto se je uvrstila SKZ z 12,6 odstotki glasov, šele tretja je bila stranka, za katero se je menilo, da ima največ intelektualnega potenciala in zmožnosti za vodenje države, SDZ je prejela 9,51 odstotka glasov.

Takšen rezultat privede do nove strukture vladajoče elite, ki jo sestavljajo stranke naslednice nekdanje nomenklature in novoustanovljene stranke združene v Demos. Demos kot mlada koalicija s posamezniki, ki jih odlikuje predvsem močna želja in teoretično poznavanje demokracije in koalicijskega delovanja, je z zmago postavljena pred velike in pomembne naloge, katerih izpolnjevanje bo s pomanjkanjem izkušenj zahtevno. Po drugi strani kohabitacija s strankami naslednicami nekdanje nomenklature prinaša spopadanje z ostanki politične kulture, nedemokratskega režima in delovanje v okostenelem birokratskem sistemu, ki ostaja pod močnim vplivom nekdanje vladajoče elite.

Kohabitacijo Rupel opravičuje kot potrebo po narodni enotnosti. Pravi (2009, 23), da je bila »odločitev za koncept vključevanja nasproti izključevanju, po vsem videzu zgodovinsko upravičena. Politika kohabitacije, narodne enotnosti, sodelovanja in vključevanja je bila nekakšen zaščitni znak nove oblasti, ki se je utemeljila na človekovih pravicah, na pravici naroda do samoodločbe, predvsem pa na drugačnosti v primerjavi s komunistično oblastjo«. Prav tako ocenjuje, da so spremembe v Sloveniji relativno slabotne in bolj površinske kot v drugih postkomunističnih državah.

8 Demosova vlada

Predsednik Skupščine Republike Slovenije, ki se je konstituirala 17. maja 1990 in je vključevala kar dvesto štirideset delegatov, je postal eden najbolj vplivnih in spoštovanih politikov dr. France Bučar, dobil je devetindvajset glasov več kot njegov protikandidat Jožef Školč. Podpredsedniški mesti sta zasedla Vitodrag Pukl (SDSS) in Vane Gošnik (ZS). Na prvi seji je delegate s svojim govorom pozdravil tudi novoizvoljeni predsednik predsedstva Republike Slovenije Milan Kučan in med drugim spregovoril o prihodnosti Slovenije. Dejal je (Pesek 2007, 165) da je »/.../ zahteva po vzpostavitvi konfederalnega statusa dozorela že v splošno politično soglasje. Treba pa je do takšne rešitve priti po mirni poti.« Ideje, ki so v vrstah strank Demosa dozorele že davno, dobivajo sedaj širšo podporo tudi pri nosilcih nekdanje oblasti in njihovih naslednikih, ki so bili prej s takšnimi izjavami previdni, vsekakor pa je glede tako pomembnih odločitev potrebna široka podpora.

Na drugem zasedanju skupščine 16. maja 1990 je bila izvoljena Demosova vlada. Skladno z dogovorom znotraj Demosa je mandatar pripadal stranki, ki je na volitvah (v družbenopolitični zbor) dobila največ glasov. Mandat za sestavo prve demokratične vlade je bil dan stranki SKD oz. njenemu predsedniku Lojzetu Peterletu, ki ga bil pripravljen odstopiti Jožetu Pučniku, vendar ga je slednji iz zdravstvenih razlogov zavrnil. Tako je Lojze Peterle je s sto štiriinosemdesetimi glasovi (od dvesto dvajsetih) postal predsednik Izvršnega sveta in kot temeljno nalogo vlade izpostavil (Friš 2001, 509) »/.../ popolno suverenost Slovenije, doseženo s pogajanjem in po ustavni poti« ter povedal, da morebitni neuspeh pri pogajanjih o konfederalni ureditvi nujno pomeni pričetek osamosvojitve Slovenije. Ključne resorje so prevzeli: obrambo Janez Janša, zunanje zadeve dr. Dimitrij Rupel, notranje zadeve Igor Bavčar, gospodarstvo dr. Jože Mencinger, finance Marko Kranjec in pravosodje dr. Rajko Pirnat, od sedemindvajsetih kar devet ministrov ni prihajalo iz vrst Demosa (Pesek 2007, 173).

Prav dejstvo, da so ministri postali tudi nekateri strokovnjaki iz opozicijskih strank, je zgovoren podatek v prid strokovnosti nove vlade. Dajanje prednosti strokovnim referencam pred strankarsko pripadnostjo je pokazatelj, da se novoizvoljene stranke zavedajo odgovornosti, ki jo

prinaša od ljudstva podeljen mandat v tako občutljivem času in ne nazadnje kaže tudi na njihovo visoko stopnjo politične kulture.

Podpredsedniki izvršnega sveta so postali dr. Jože Mencinger s sto devetdesetimi glasovi, Matija Malešič in Leo Šešerko s sto osemindemdesetimi glasovi (Friš 2001, 509).

Seveda so bili pritiski, ki sta jih opozicija in mediji vršili na Demosovo vlado okrog projekta osamosvojitve, konstantni, zato je bilo potrebno hitro pokazati odločne korake v tej smeri.

Podpredsednik družbenopolitičnega zbora Anton Peršak (SDZ) je v sodelovanju z vsemi strankami Demosa pripravil osnutek deklaracije o neodvisnosti Slovenije in v imenu 56 delegatov predlagal, da se njegovo obravnavo uvrsti na dnevni red. Vlada je kljub nekaterim pomanjkljivostim podprla vsebinsko zasnovano deklaracije in cilje, ki jih je zagovarjala. Po osemurnem usklajevanju vodij poslanskih klubov so Deklaracijo o suverenosti Republike Slovenije sprejeli s 187 glasovi za, tremi proti, dva delegata pa sta se glasovanja vzdržala. Dodatni sklep je obvezal vlado, da do začetka septembra 1990 pripravi predlog ustavnega zakona, ki bo povedal, kateri zvezni zakoni ne veljajo več za Slovenijo, ker niso skladni s sprejeto deklaracijo. S tem se je pričel postopek uresničevanja samoodločbe in suverenosti Slovenije (Friš 2001, 511–512).

8. 1 Plebiscit o samostojnosti

Težnje po samostojnosti je bilo slišati že prej, vse glasnejše pa so bile zahteve, ko je narod ugotovil, da znotraj (kon)federacije ne bo prosperiral. Jugoslavija se je vse bolj zavedala možnosti dezintegracije, vsaka nova težnja po osamosvojitvi pa je pomenila njeno dodatno oslabitev. Tudi njene dejavnosti so bile zato usmerjene v čim večjo odvisnost narodov od matice. Slovenija se je dobro zavedala, da bo čim prejšnja priprava na osamosvojitve ključnega pomena in da je potrebno z osamosvojitvenimi postopki kar se da pohiteti.

Mnenja o tem, kdo je bil prvi predlagatelj plebiscita, se razlikujejo. Zver tako piše (1996, 121), da je kot prva politična organizacija pobudo za plebiscit dala Slovenska demokratska mladina,

podmladek SDSS, ki ga je v tem času vodil Matej Makarovič. Prunk pa pravi (2006, 223), da je to 3. oktobra 1990 storil predsednik Socialistične stranke Slovenije, Viktor Žakelj.

5. oktobra 1990 je na izredni seji predsedstva SDSS sklenila, da bo predlagala plebiscit o slovenski samostojnosti. Zakon o plebiscitu je bil sprejet 6. decembra 1990, v skladu z njim je bil plebiscit izveden 23. decembra 1990. Hkrati z Zakonom o plebiscitu je z namenom diplomatske dejavnosti Skupščina RS razglasila tudi Izjavo o dobrih namelih in Deklaracijo o spoštovanju temeljnih konvencij Sveta Evrope. Dokumenta sta mednarodni javnosti pojasnjevala, da gre za akt nadzorovane oz. sporazumne razdružitve in ne za soliranje majhnega dela jugoslovanskega ozemlja. Od 93,2 odstotka volilnih upravičencev, ki so se plebiscita udeležili, jih je približno 95 odstotkov⁷ glasovalo za samostojnost Republike Slovenije. Zakon je veleval, da se odločitev referendumu uresniči v roku šestih mesecev. Skupščina RS je 9. maja 1991 obvestila skupščino SFRJ, da bo v skladu z Zakonom o plebiscitu najkasneje 26. junija 1991 razglasila samostojnost Republike Slovenije (Prunk 2008, 195–196).

Po plebiscitu je pričel teči polletni rok za uresničitev obvez referendumu, vlada se je soočila s kopico nalog, s katerimi se je morala spopasti s svetlobno hitrostjo. Že 5. januarja 1991 je obravnavala delovne teze programa za osamosvojitve države Slovenije. 8. januarja je sprejela Memorandum vlade RS o stališčih za urejanje gospodarskih odnosov v Jugoslaviji, o gospodarskem osamosvajanju je beseda tekla 17. aprila. Med prvimi je bil sprejet tudi predlog zakona o vojaški dolžnosti, ki je predvideval skrajšanje vojaškega roka na osem mesecev. Naslednji večji korak je bil storjen 20. februarja, ko so v parlamentu sprejeli Resolucijo Republike Slovenije o predlogu za sporazumno razdružitve Socialistične federativne republike Jugoslavije. Z resolucijo so predlagali drugim državam sporazumno razdružitve SFRJ na dve ali več suverenih in neodvisnih držav. 24. maja so bili sprejeti osnutki še zadnjih zakonov, pomembnih za osamosvojitve, 9. junija pa je beseda na seji vlade tekla le o aktivnostih povezanih z osamosvojitvijo (Friš 2001, 519–533).

Mnoga opravila, povezana z posodabljanjem zakonodaje in sprejemanjem nove ter doseganje gospodarske, finančne, surovinske avtonomije, so bila še toliko bolj napeta zaradi konstantnega

---

⁷ Tj. 88, 5% vseh volilnih upravičencev.

pritiska, ki sta ga okoli projekta samostojnosti vršila opozicija in mediji. Protiutež temu je bila visoka podpora ciljem v širši javnosti, ki je od referendumu le malo padla.

9 Desetdnevna vojna za Slovenijo

Dne 28. septembra 1990 je Slovenija »/.../ z novimi ustavnimi spremembami ukinila veljavnost številnih zveznih predpisov v Sloveniji ter določila, da sama odloča o služenju vojaškega roka, o teritorialni obrambi in njenem poveljniku« (Ivanič, Prunk 1996, 160). Kmalu za tem se je zgodilo nekaj, kar bi, če bi bilo izvedeno po načrtu, močno ogrozilo možnost obrambe Slovencev ob vdoru Jugoslovanske ljudske armade (v nadaljevanju JLA) v Slovenijo. Vojni svet JLA je namreč v začetku maja 1990 izdal ukaz poveljnikom teritorialne obrambe, da morajo vso opremo in orožje iz varnostnih razlogov prenesti v skladišča JLA. Vojni svet JLA je ukaz izdal mimo predsedstva RS, čeprav je to nadrejeno republiškem štabu teritorialne obrambe. Predsedstvo RS je akcijo ustavilo 19. maja 1990, vendar je v tem času že več kot tri četrtine slovenskih občin orožje predalo. Dejanje je vzbudilo skrb in osamosvojitelji so se takrat pričeli zavedati preteče nevarnosti in zato v ilegali, a na podlagi Zakona o splošni ljudski obrambi in družbeni samozaščiti, pod vodstvom obrambnega ministra Janeza Janše in notranjega ministra Igorja Bavčarja pričeli oblikovati Manevrsko strukturo narodne zaščite (v nadaljevanju MSNZ). Ta se je teritorialni obrambi priključila, ko je JLA nasilno zasedla republiški štab teritorialne obrambe (Ivanič, Prunk 1996, 160–161).

Zavrnitev konfederalne pogodbe, uspešno izveden referendum o samostojnosti in razglasitev samostojne Republike Slovenije 25. junija 1991 je izzval reakcijo zveznih organov Jugoslavije. Slovenija je že vnaprej poskrbela za dobro pripravljenost notranjega, zunanjega in obrambnega resorja, kljub temu je bila vojska neustrezno opremljena in je razpolagala le z štirideset tisoč možmi⁸. Zvezna jugoslovanska vlada je že 25. junija 1991 ugotovila, da »/.../ morata JLA in zvezna milica zagotoviti izvajanje zveznih predpisov o prehodu državne meje na ozemlju RS« (Ivanič, Prunk 1996, 164).

---

⁸ V nasprotju s tem je Jugoslavija veljala za tretjo ali četrto največjo vojaško silo v Evropi.

Jugoslovanska vojaška letala so Ljubljano preletavala že med osamosvojitveno slovesnostjo, tanki JLA so mejne prehode na Primorskem zasedli že 26. junija, v noči s 26. na 27. junij so oklepne enote JLA začele prodirati iz Hrvaške v Slovenijo, druge pa so se iz vojašnic v Sloveniji namenile na meje in na letališče Brnik. JLA je podcenjevala Slovenijo, menili so, da bo to le še en rutinski poseg, niso namreč računali na oboroženi odpor Slovencev. Slovenska obramba je sledila ukazu, da naj ne poseže prva po orožju. Maloštevilna in pomanjkljivo oborožena slovenska obrambna sila je svojo aktivnost utemeljila na »/.../ blokadi komunikacij in objektov JLA, dobrem obveščanju, sodelovanju in enotnosti prebivalstva ter vodstva RS, na odločnosti koordinacijske skupine za vodenje obrambnih operacij ter preudarnih uradnih stikih /.../« (Ivanič, Prunk 1996, 165). Minister Jelko Kacin je dobro rokoval z mediji in jih sprti obveščal o dogajanju, že 28. junija se je v konflikt z diplomatsko dejavnostjo vključila Evropska skupnost. Ko je JLA zasedla večino mejnih prehodov, je Sloveniji ponudila premirje. Veliko njenih enot in vojašnic je bilo obkoljenih, precej njenih pripadnikov se je predalo ali celo prestopilo na slovensko stran. Razliko med obema stranema je naredila srčnost domače obrambne sile kljub temu, da niso imeli ne izkušenj ne ustrezne opreme, ob tem so se zavedali, da se borijo za nekaj pravičnega, nekaj kar slovenskemu narodu pripada in tako premagali dobro organizirano, a demoralizirano in presenečeno jugoslovansko vojsko. Na strani JLA je bilo sto triinšestdeset ranjenih in devetintrideset mrtvih, na strani Slovencev pa sto petdeset ranjenih in triindvajset mrtvih.

Po več poskusih doseganja dogovora v okviru mednarodne skupnosti je bil odločujoč sestanek na Brionih dne 7. julija 1991, na katerem sta sodelovali nasprotujoči si sili in predstavniki t. i. evropske misije. Skupna deklaracija, ki je bila sprejeta, je določala, da »/.../ ostane nadzor na mejah v rokah slovenske milice, carine pa prihodek federacije, da se na mejah obnovijo razmere pred 25. junijem, da slovenske sile deblokirajo vse vojašnice, enote JLA pa se vrnejo vanje, vrne se jim zaplenjena oprema, teritorialna obramba se demobilizira, vsi ujetniki morajo biti izpuščeni v enem dnevu, za slovenske osamosvojitvene ukrepe pa se razglasi trimesečni moratorij« (Ivanič, Prunk 1996, 169). Mnogi so dejanje razumeli kot kapitulacijo in odpoved Slovenije željam po osamosvojitvi, zato so morali pogajalci poslance prepričati, da gre le za diplomatsko nujnost in

evropske norme sporazumevanja, po izteku moratorija pa bo uveljavila polno suverenost. JLA se je v tem kontekstu tudi odločila, da se bo v treh mesecih umaknila iz Slovenije.

Na Haaški konferenci o Jugoslaviji je Slovenija zaprosila za arbitražo o delitvi skupnega premoženja SFRJ, Slovenijo so medtem priznale mnoge tuje države, evropski parlament sicer ni podprl priznanja samostojnih Slovenije in Hrvaške, je pa ugotovil, da je na območju Jugoslavije prišlo do nepovratnih sprememb, šele kot 56. država so iz strateških razlogov Slovenijo priznale tudi ZDA (Ivanič, Prunk 1996, 171).

Gotovo je bila dobra pripravljenost ključnih resorjev v času napada na Slovenijo izjemnega pomena in je odigrala pomembno vlogo pri tem, da napad JLA ni dosegel svojega namena. Le nekaj manjših spopadov in hitri umik JLA iz Slovenije je bil za mlado državo velik uspeh tako z diplomatskega vidika kot tudi z vidika povzročene škode.

Po trimesečnem moratoriju, obiskih predstavnikov Evropskih skupnosti in mednarodnemu priznanju Republike Slovenije s strani več držav, je Slovenija uspešno izpolnila tudi vse naloge, ki jih je kandidatkam za priznanje, v imenu Organizacije združenih narodov (v nadaljevanju OZN), zastavila t. i. Badinterjeva komisija v Deklaraciji o Jugoslaviji. Pozitivno mnenje komisije je bilo objavljeno 11. januarja 1992, že 15. januarja so v prestolnico novonastale države pričele prihajati note o priznanju Republike Slovenije (Gabrič 2005, 1367–1376).

10 Trenja znotraj Demosa in njegov razpad

Neizkušnost Demosove vlade se je kazala tudi navzven. Pisana družčina individualcev je do samostojne Slovenije delila različna čustva, predsednik vlade dr. Alojz Peterle pa ni imel dovolj avtoritete, da bi brzdal interese in aspiracije članov svoje vlade in strankarskih interesov. Do osamosvojitve in vojne, ki ji je sledila, je koalicija vztrajala, saj bi njen razpad resno ogrozil projekt osamosvojitve.

Po osamosvojitvi Slovenije in sklepu JLA, da se v roku treh mesecev umakne iz slovenskega ozemlja, je bil glavni napor za njimi, izginjal je najmočnejši skupni imenovalec Demosove koalicije – motiv osamosvojitve (Janša 1992, 266). Posvet v Poljčah je pokazal, da so »/.../ nesoglasja v tako »nenaravni« koaliciji pravzaprav pričakovana« (Stojanov v Berberih Slana 2001, 558).

Vezno tkivo, ki sta ga med tako različnimi strankami predstavljala cilj osamosvojitve Slovenije in vzpostavitev parlamentarnega demokratičnega sistema, je počasi popuščalo. Na tem mestu so prišla na vrsto nesoglasja glede nadaljnjih prioritet in kratkoročnih ciljev, ki so odražala tudi različne vrednostne sisteme strank in posameznikov.

Že aprila 1990 pride do prvega večjega nesporazuma v Demosovi vladi. Predlog zakona o privatizaciji je tisti, ki je privedel do razhajanj med strankami Demosa. Zaradi njega, nestrinjanja z delom Sachove skupine in dinamiko osamosvojitve je odstopil gospodarski minister in podpredsednik vlade dr. Jože Mencinger (Prunk 2001, 349). Poleg tega je v vladi zaradi različnih nesoglasij prišlo do nekaterih kadrovskih sprememb. S presenečenjem je bila sprejeta zamenjava ministra za informiranje Staneta Staniča, ki ga je zamenjal Jelko Kacin.

Janez Janša je v tem času predlagal funkcionalno in kadrovsko reorganizacijo koalicije, glavno je bilo, da bi na lastno željo na ustavno sodišče odšel predsednik skupščine dr. France Bučar in prepustil mesto dr. Lojzetu Peterletu, slednjega pa bi nadomestil menedžersko podkovani Igor Bavčar. Ideja sicer ni naletela na odpor, v prakso pa se tudi ni spremenila, tako da je vlada ostala še nekaj časa enaka. Ključne napake, ki so do takšnega stanja pripeljale, so bile odlašanje z reorganizacijo vladajoče koalicije takoj po vojni, da ob sprejetju nove ustave ni bil dovolj natančno definiran prehod iz enega v drugo ustavno stanje, prelom sporazuma o razpustitvi Demosa in čimprejšnjih volitvah s strani demokratov ter nezmožnost dogovora o skupnem mandatarju. LDS je aprila 1992 vložila predlog za konstruktivno nezaupnico, ki je bila izglasovana 22. aprila 1992, za mandatarja je predlagala dr. Janeza Drnovška (Janša 1992, 269–270). Posebno ostri so tako bili odnosi s SKD, njej in njenemu mandatarju se tako tudi pripisuje največ krivde za nezmožnost nadaljnjega sodelovanja v vladi, za razpad Demosa.

Trenjem med SKD in SDSS ni bilo videti konca, svoj višek so dosegla med volilno kampanjo leta 1992. Del SDSS s Pučnikom na čelu je umaknil podporo Peterletovi vladi, SKD je nato za poslabšanje odnosov hudo kritizirala Pučnika in tako vplivala na poslabšanje javne podobe SDSS. Ustanovitev Slovenske nacionalne stranke (v nadaljevanju SNS), v katero se je stekel del članov SDSS, je na volitvah decembra 1992 to stranko zelo oslabil.

Volitve 1992 niso za pomladne stranke prinesle nič dobrega, delno gotovo zaradi medsebojnih trenj in zato slabe podobe v javnosti, delno pa zaradi nepravilnega volilnega sistema. Najbolje med njimi se je odrezala SKD, ki je dobila 14,5 odstotka glasov, zmagala je LDS s 23,5 odstotka glasov. Takoj po volitvah so se pričela pogajanja glede vstopa pomladnih strank v Drnovškovo vlado. Sprva se je o tem dogovorila SKD, v januarju 1993 pa še SDSS.

France Tomšič razloge za poraz na volitvah vidi tudi drugje. Pravi, da bi bilo veliko bolje, če bi sam ostal predsednik SDZS, saj so ga ljudje videli kot pravega socialdemokrata, Pučnik pa bi postal predsednik Demos. Tudi njuna predstavitvena govora sta bila na kongresu tako naravnana, Tomšičev bolj socialdemokratsko, Pučnikov pa bolj nacionalno. Prav v menjavi na mestu predsednika stranke le tri mesece pred volitvami vidi razlog za dodatno izgubo na volitvah (Karneža Cerjak 2009).

Dimitrij Rupel vidi s kritične distance razloge za neuspeh predvsem v strpnem odnosu novih, nekomunističnih tvorb do tradicionalne oblasti, moč ustanov kontinuitete. Po decembru 1990 se stališče dveh polov do osamosvojitve ne razlikuje več bistveno, v ospredje pridejo drugi razlogi, predvsem finančno-gospodarske narave (Rupel 2009, 25).

Poleg trenj znotraj koalicije Demos lahko njegovo nemoč pripišemo tudi njihovi premajhni odločnosti pri prekinitvi z nekdanjo vladajočo elito, lustracija bi bila nujno potrebna, da bi nov demokratični sistem zadihal s polnimi pljuči. Tako je Demos po svojem razpadu mlado demokracijo Slovenijo predal v roke naslednikom nekdanje nomenklature, ki so s seboj nosile močno zapuščino preteklih časov in dopustil možnost postkomunistične restavracije v malce drugačni obliki.

11 Povzetek in sklepi

Z gotovostjo lahko trdimo, da je odigrala koalicija pomladnih strank Demos zgodovinsko poslanstvo, ne moremo pa trditi, da ga je opravila z odliko.

Zasluge ima tako za izvedbo plebiscita kot tudi za kasnejšo osamosvojitvev 25. junija 1991, mednarodno priznanje Republike Slovenije, ubranitev nove države pred agresorjem in prenovo mnogih zastarelih in popolnoma neprimernih zakonov. Izpeljana plebiscitna odločitev je gotovo projekt, ki je zahteval največ poguma in je bil speljan v celoti, saj smo v zastavljenem roku razglasili samostojnost. Uspešen upor proti oboroženemu napadu je uspel, kljub predhodnemu poskusu razorožitve slovenske teritorialne obrambe.

Pobude za ustanavljanje novih strank, njihovo povezavo z namenom nasprotovanja tradicionalni oblasti, vpeljava demokratičnega političnega sistema in samostojna država slovenskega naroda so prišle s strani aktivnih pripadnikov civilne družbe, ki so kasneje prevzeli akterstvo, se organizirali v zveze in kasneje v stranke.

Demos je združeval različne stranke, konservativnejše SKD in SKZ, liberalne SDZ in ZS ter bolj socialdemokratsko naravnano SDZS. Avtorji 57. številke Nove revije in drugi, ki so že zgodaj stremeli na pot neodvisnosti, so se priključili novo nastalim strankam ali ostali zunanji opazovalci, zato lahko prvo hipotezo ovržemo. Novo nastale stranke so bile tiste, ki so ob neodvisnem delu in zavzemanju naprednih intelektualcev in akademikov z akcijo podprle njihove besede in omogočile prehod iz nedemokratičnega v demokratični sistem in samostojnost Republike Slovenije. Stranke naslednice nekdanje nomenklature, Stranka demokratične prenove, naslednica ZKS, v Liberalno demokratsko stranko preimenovana Zveza socialistične mladine Slovenije in Socialistične stranka Slovenije, kot se je po novem imenovala SZDL, so igrale stransko vlogo. Resneje so pristopile, ko je bilo jasno, da poti nazaj ni in da so zastavljeni cilji tudi realno dosegljivi.

Na podlagi navedenih ugotovitev lahko način prehoda po klasifikaciji Huntingtona in Linza označimo za zmes transformacije in zamenjave, torej t. i. ruptformo. Novonastale stranke, ki so se povezale v Demos, so bile, na podlagi prispevka intelektualcev in akademikov na idejni ravni, pobudnice sprememb. Naslednice nekdanje nomenklature jih, z izjemo konstantnega nadzora, ki je deloval zaviralno, niso onemogočale pri zasledovanju zastavljenih ciljev in na deklarativni ravni sodelovale pri procesu.

Kljub zmagi Demosa na volitvah leta 1990 je gotovo delno zaradi dobrega duha časa vladalo vsesplošno navdušenje. Stranke Demosa niso delovale izključevalno, zato so sodelovale tudi s strankami, ki so bile naslednice prejšnjega režima. Prekinitev sodelovanja z nekdanjo vladajočo elito, lustracija ni bila opcija prav zaradi narave demokratičnega prehoda. Pogled nazaj z današnje perspektive nam daje možnost, da ovrednotimo kooperacijo nasproti stoječih si strani in nadaljnje sodelovanje tudi po razpadu Demosa.

Ob upoštevanju dejstva, da je Republika Slovenija država s konsolidiranim demokratičnim sistemom (prešla je glavne tri faze demokratičnega prehoda po klasifikaciji Fink-Hafnerjeve) in izpolnjuje sicer relativne parametre Linza in Stepana, parametre Gasiorowskega in Powerja, ki postavljajo kriterije sistemu in kompleksnejše parametre, ki jih navaja Fink-Hafnerjeva in dopolnjuje Kustecova (definirata elemente konsolidiranega demokratičnega političnega sistema), lahko trdimo, da lahko o osamosvojitvi govorimo kot o uspešno zaključenem projektu. Zagotovo je na tem mestu potreben bolj celosten pogled, zasluge za to gre pripisati tako strankam Demosa, ki nastopajo kot pobudnice, kot tudi ostalim strankam, ki so jih pri omenjenem projektu podprle. Prav tako demokratizacija Republike Slovenije zadošča navedenim parametrom, vendar to ne vedno odraža tudi dejanskega stanja. Tomšič (2002, 242) kot glavni pomanjkljivosti postsocialistične demokracije navaja šibkost institucij in pomanjkanje socialnega kapitala, ki ju s kvalitativnimi merili težko opredelimo in tako ocenimo kvaliteto demokracije. Raziskava New Democracies Barometer kaže, da je še leta 1992 kar 48 odstotkov vseh državljanov Republike Slovenije pritrdilno odgovorilo na vprašanje »Nekateri trdijo, da bi bilo boljše, če bi bila država vodena drugače. Kaj menite vi? Najbolje bi bilo, če bi odstranili parlament in volitve ter imeli močnega voditelja, ki bi lahko odločal o vsem.« Med vsemi državami, ki jih je raziskava

vključila⁹, je odstotek tistih, ki so odgovorili pritrdilno, najvišji. V naslednjih letih na vprašanje pritrdilno odgovori znatno manjši odstotek Slovencev (Kotar 2000, 37), vendar dogodki v slovenski družbi kažejo, da mnogi še danes ne obsojajo načina vodenja v nekdanji državi in ne čutijo domovinskega duha.

Demosa ne gre obravnavati kot edino in absolutno najboljšo opcijo za dosego cilja samostojnosti Republike Slovenije in vpeljavo demokratičnega sistema, vendar ji prav tako ne smemo odreči močne osrednje vloge, ki jo je odigrala pri osamosvajanju. Danes prisoten fenomen jugo nostalgije Demosu preprečuje prevzem položaja, ki mu pripada na slovenskem političnem in zgodovinskem prizorišču. Pri čemer Prunk dodaja (2001, 351): »Liberalno usmerjeni in tisti s komunističnim recidivom, čeprav prenovljeni, ocenjujejo odhod Demosa kot pozitiven dogodek, ki je omogočil ideološko-politično bolj sorodne povezave in sprostil pot bolj liberalni politiki na vseh področjih. Bolj desni in bolj konservativni pa njegov hitri odhod obžalujejo, ker da ni postoril vsega in je prehitro prepustil prizorišče liberalni politiki«.

Sklenemo lahko, da je obsežni projekt osamosvojitve, ki je bil gotovo ključnega pomena, povsem zasenčil proces demokratizacije. Zažrtost v vse pore političnega in družbenega življenja se je izkazala za zelo trdovraten problem, katerega Slovenci še danes nismo rešili v celoti in je močno povezan s krizo vrednot, s katero se danes soočamo.

---

⁹ Poleg Slovenije še Bolgarija, Češka, Madžarska, Poljska, Romunija, Slovaška, Hrvaška, Belorusija in Ukrajina.

12 Literatura

Berlec, Metod. 2009. »Koalicija, ki je premikala goré«. *Demokracija*, (3. december).

Berberih Slana, Aleksandra. 2001. Delovanje Demosa v parlamentu. *Studia Historica Slovenica*, 72 (3–4): 536–584.

Blažič, Gašper. 2010. »Dvajset let demokratične vlade«. *Demokracija*, (20. maj).

Čepič, Zdenko. 2005. Dialog med oblastjo in opozicijo. V *Slovenska novejša zgodovina*, ur. Jasna Fischer, 1200–1202. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Fink-Hafner, Danica in Miro Haček, ur. 2000. *Demokratični prehodi I*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

--- 2001. *Demokratični prehodi II*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Fink-Hafner, Danica. 2000. Teoretske premise preučevanja demokratičnih prehodov. V *Demokratični prehodi I*, ur. Danica Fink-Hafner in Miro Haček, 5–26. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

--- 2001. Mednarodnoprimerjalno raziskovanje demokratičnih prehodov. V *Demokratični prehodi II.*, ur. Danica Fink-Hafner in Mirko Haček, 7–14. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Fischer, Jasna, ur. 2005. *Slovenska novejša zgodovina*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Friš, Darko. 2001. Demosova vlada - na poti do razglasitve slovenske samostojnosti. *Studia Historica Slovenica*, 72 (3–4): 503–535.

Gabrič, Aleš. 2005. Mednarodno priznanje Slovenije. V *Slovenska novejša zgodovina*, ur. Jasna Fischer, 1367–1379. Ljubljana: Mladinska knjiga.

--- 2005b. Zaostrenost mednacionalnih odnosov. V *Slovenska novejša zgodovina*, ur. Jasna Fischer, 1165–1174. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Greisser-Pečar, Tamara. 2007. *Razdvojeni narod*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Ivanič, Martin in Janko Prunk. 1996. *Osamosvojitve Slovenije*. Ljubljana: Založba Grad.

Janša, Janez. 1992. *Premiki*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Karneža Cerjak, Biserka. 2009. »France Tomšič, ustanovitelj Socialdemokratske zveze Slovenije«. *Reporter*, (14. december).

Kotar, Mirjam. 2000. Primerjalne študije konsolidacije demokracije. V *Demokratični prehodi I.*, ur. Danica Fink-Hafner in Miro Haček, 27–41. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Kršinar, Igor. 2009. »Niko Grafenauer, književnik in razumnik«. *Reporter*, (1. junij).

Kustec, Simona. 2000. Dejavniki sprememb in konsolidacija demokracije v postsocialističnih državah. V *Demokratični prehodi I.*, ur. Danica Fink-Hafner in Miro Haček, 115–134. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Pesek, Rosvita. 2007. *Osamosvojitve Slovenije*. Ljubljana: Nova revija.

Prunk, Janko. 2001. Demos – instrument demokratičnega prehoda. *Studia Historica Slovenica*, 72 (3–4): 341–52.

--- 2008. *Kratka zgodovina Slovenije*. Ljubljana: Založba Grad.

--- 2002. Slovenski nacionalni interes iz zgodovinske retrospektive. *Teorija in praksa* 39 (4). Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/tip/tip20024Prunk.PDF> (10. februar 2010).

Prunk, Janko, Cirila Toplak in Marjeta Hočevnar. 2006. *Parlamentarna izkušnja Slovencev*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Repe, Božo. 2001. Globalna slovenska pomlad v osemdesetih. *Studia Historica Slovenica*, 72 (3–4): 307–325.

Rupel, Dimitrij. 2009. »Slovenske posebnosti«. *Demokracija*, (3. december).

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Dostopno prek: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html> (27. september 2010).

Šturm, Lovro. 2001. Vključitev Demosa v volilne postopke za nastop na volitvah leta 1990. *Studia Historica Slovenica*, 72 (3–4): 327–340.

Tomšič, Matevž. 2002. *Politična stabilnost v novih demokracijah*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Zajc, Drago. 2001. Demokratične volitve in prehod v nekaterih novih državah na območju nekdanje Jugoslavije. V *Demokratični prehodi II.*, ur. Danica Fink-Hafner in Miro Haček, 17–51. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

--- 2004. *Razvoj parlamentarizma*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Zver, Milan. 2001. Moč in nemoč Demos-a. Študij primera - SDS. *Studia Historica Slovenica*, 72 (3–4): 399–478.

--- 1996. *Sto let socialdemokracije*. Ljubljana: Veda d.o.o.